

arak şehir içi yolları yapıldı. 1955'te Maraş Pamuklu Dokuma Sanayii'nin, 1968'de Maraş Yağ Sanayii'nin devreye girmesi ticareti canlandırdı. Ceyhan nehrinden enerji sağlanmaya başlanması da sanayi faaliyetleri bakımından önemli rol oynadı.

Maraşın nüfusu 1960'ta 50.000'i, 1965'te 60.000'i geçti (54.447 ve 63.284). 1970'te daha hızlı bir nüfus artışı oldu ve şehrin nüfusu ilk defa 100.000'i aştı (110.761). Bir taraftan nüfus hızla artarken diğer taraftan buna bağlı olarak şehirden çıkan yolların iki yanında yeni yerleşme alanları kuruldu. Bunların içinde en dikkat çekenleri, Adana yönünden gelen yolun şehre bağlandığı Azerbaycan Bulvarı, Antep yolu ve Kayseri yolu çevreleridir. Bu yeni yerleşme alanlarından güneyde Yenişehir, İsmetpaşa, Menderes, Mehmetâkif ve Hayrullah mahalleleri şehrin ovaya doğru en fazla gelişen kesimleridir. Yenişehir, İsmetpaşa ve Mehmetâkif mahalleleri fay hattına çok yakın oldukları için iki veya üç katlı evlerden oluşur. 1970'ten sonra daha da hızlanan kırdan şehre göç hareketi diğer bazı şehirler gibi Kahramanmaraş'ta da gecekondulaşmaya sebep olmuştur. Bu tür iskân alanlarının en yoğun olduğu yerler Dumlupınar, Şeyhâdil, Duraklı, Serintepe ve Yörükselim mahalleleridir.

1971'de yeni yağ sanayii, 1976'da Toz Biber Fabrikası (Türkiye biber ihtiyacının % 80'ini Kahramanmaraş karşılar), 1977'de iplik fabrikası, 1982'de Çiğtaş Yağ Sanayii kuruldu. Eski geleneksel sanat kolları turizme yönelik olarak şekil değiştirdi; tahta oymacılık turistik eşya yapımıyla sürerken bakırcılık paslanmaz çelik üretimine dönüştü; dericilik ve saraçlık kâdın çantası, deri cüzdan yapımıyla yeniden canlandırıldı. Geleneksel kuyumculuk "Maraş burması" yapımına hız vererek yeni bir ivme kazandı (1990'lı yıllarda şehirde 250 kuyumcu atölyesi faaliyet gösteriyordu). Dondurmacılık da 1989'dan itibaren sanayileşerek yeni bir ticarî sektör haline geldi. Ekonomik hayattaki bu gelişmelerden sonra şehrin nüfusu 1997'de 303.594'e ulaştı. 1990'da yapımına başlanan havaalanı 1994 yılından sonra az sayıda seferle de olsa hizmet vermeye başladı. Ancak fazla ekonomik görülmeyen Kahramanmaraş hava alanına ulaşım 2001 yılında durduruldu.

1949 yılında on yedi mahalleden oluşan Kahramanmaraş'ta mahalle sayısı 1986'da otuz dörde, 1990'da otuz beşe çıktı.

1995'te Fatih mahallesi Fatih ve Mimarşinan olarak, İsmetpaşa mahallesi de İsmetpaşa ve Yenişehir olmak üzere ikiye ayrıldığından mahalle sayısı otuz yedi oldu. Bunlardan sadece dördü (Divanlı, İsa Divanlı, Karamanlı, Mevlânâ) XVI. yüzyıldaki mahallelerle aynı adı taşıyor.

Günümüzde yoğunluğun en fazla olduğu, şehrin yönetim merkezini oluşturan Trabzon caddesinin iki tarafında çok katlı binalar yer alır (1966 yılında açılan bu caddenin ismi, 1920'de Trabzon belediye encümenin, Maraşlılar'ın kurtuluşdaki üstün başarısı sebebiyle şehrin en önemli caddesine Maraş caddesi adının verilmesine bir karşılık olarak konmuştur).

Son yıllarda şehir Kayseri yolu istikametinde büyümektedir. 3 Temmuz 1992 tarihinde kurulan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin kampüsü de bu kesimde yer almaktadır. Bu arada belediyenin şehrin doğusunda yaptığı Doğukent projesi devam etmektedir (Ağustos 2001).

Kahramanmaraş şehrinin merkez olduğu Kahramanmaraş ili Adana, Kayseri, Sivas, Malatya, Adıyaman ve Gaziantep illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçe dışında Afşin, Andırın, Çağlayancerit, Ekinözü, Elbistan, Göksun, Nurhak, Pazarcık ve Türkoğlu olmak üzere dokuz ilçeye ayrılmıştır. 14.346 km² genişliğindeki Kahra-

manmaraş ilinin 1997 sayımına göre nüfusu 1.008.107, nüfus yoğunluğu ise 70 idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2000 yılı istatistiklerine göre Kahramanmaraş'ta il ve ilçe merkezlerinde 282, kasabalarda 202 ve köylerde 648 olmak üzere toplam 1132 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı 155'tir.

BİBLİYOGRAFYA :

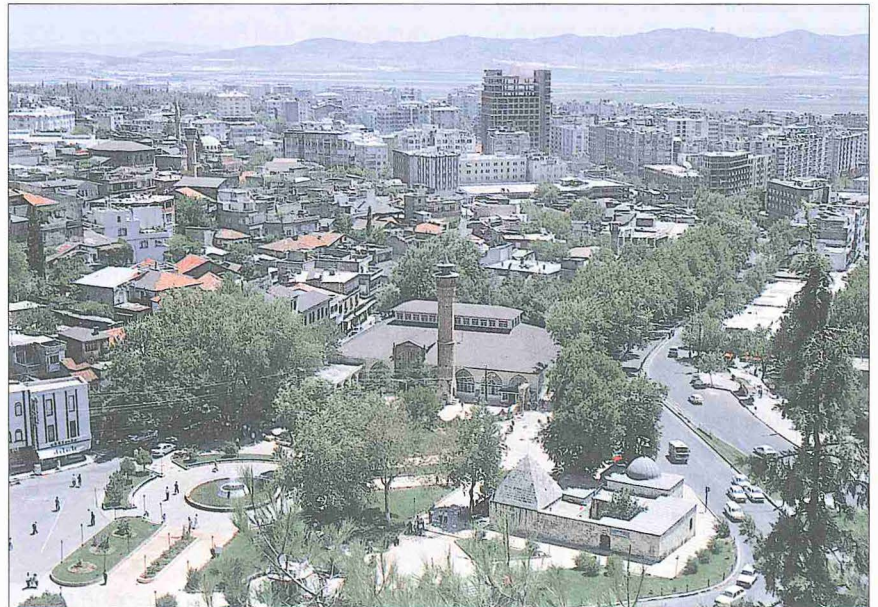
Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1973 (İstanbul 1923); *Belediyeler Yıllığı*, Ankara 1949, II, 777-780; Mesut Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Kahramanmaraş*, Ankara 1996; a.mlf., *Kahramanmaraş Ekonomisi*, Ankara 1996; Serdar Yakar, *Memleketime Dair: Tarihi, Kültürü, Sosyal Yapısı ve Ekonomisi ile Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş 1997; *Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş* (haz. Şaziye Karlıklık), İstanbul, ts.; Emrullah Kanadıkırık, "Maraş'ta Nüfus Hareketleri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sy. 3-4, Ankara 1971, s. 381-405; a.mlf., "Maraş'ta Konut Tipleri", a.e., sy. 5-6 (1972), s. 253-281; Besim Darkot, "Maraş", *İA*, V, 310-312.

METİN TUNCEL

□ MİMARİ. Arkeolojik verilerle kısmen aydınlatılmaya çalışılan şehrin ilk dönemleri hakkında fazla bilgi yoktur. Hareketli geçen tarihî seyir içerisinde VII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar bu çevrede kuvvetli bir mimari geleneğin kurulamadığı, mevcutların da sık sık el değiştirme, istilâ, talan

Kahramanmaraş Ulucamii ve Taşmedrese ile arka planda şehrin modern kesiminden bir görünüş

ve yakıp yıkmalarla yok olduğu anlaşılmaktadır. Daha çok Dulkadirli Beyliği ile Osmanlı döneminde yaptırıldığı bilinen eserlerin de çeşitli tarihlerde vuku bulan depremlerde yıkıldığı ve özelliklerini yitirdiği görülmektedir.

Kale. Kahramanmaraş'ın tam ortasında doğu-batı ve kuzeyden ortalama 50 m., güneyden 100 m. yükseklikte, içinde tabii kayalıkların da bulunduğu yığma bir tepe üzerine kurulmuştur. Kalenin kuruluş tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak burada ortaya çıkan, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde sayılarını dört olarak belirttiği aslan heykellerinden günümüze ulaşmış birinin bulunduğu bulunan kabartma yazılardan anlaşıldığına göre milâttan önce XI. yüzyıldan itibaren kale ve çevresi önemli bir iskâna sahne olmuştur. Öte yandan yakın yıllarda ortaya çıkan verilere dayanarak yapılan değerlendirmelerde Filistin, Kuzey Suriye, içinde Maraş ve Elbistan'ın da yer aldığı Malatya, Erzurum (Karaz) ve Kuzey Kafkasya'ya uzanan bir hat üzerinde milâttan önce 3000 yılına kadar inen çanak, çömlek ve seramik buluntular arasında ortak kültür özellikleri tesbit edilmiştir. Hititler'den sonra çeşitli İlkçağ devletlerinin hâkimiyet alanı içerisinde kalmış olan kalede VII. yüzyıldan itibaren İslâm devletlerinin etkileri görülmeye başlar. XI. yüzyıldan sonra Selçuklu ve diğer Anadolu Türkmen beylikleriyle Dulkadirli Beyliği'nin birtakım tamirler yaparak kaleyi tahkim ettikleri belirtilmektedir. 922 (1516) yılından sonra çevrenin tamamen Osmanlılar'a geçmesiyle kalede daha ciddi boyutlarda onarımlar yapılmış, mahalleler kurulmuş ve bir mescid inşa edilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında kaleye Fransız bayrağının çekilmesi üzerine infiale kapılan Maraş halkı hareketle geçerek şehri düşmandan temizlemiş ve 21 Şubat 1920 tarihinde kalede yeniden Türk bayrağı dalgalanmıştır. 150 x 75 m. ölçülerinde, köşeleri yuvarlatılmış bir dikdörtgeni andıran planı ve 1,60 m. kalınlıktaki sur duvarlarıyla iki ana girişten ibaret kalenin Kanûnî Sultan Süleyman zamanında onarıldığını gösteren kitâbe güneydoğu köşesine yakın yerdeki ana giriş üzerinde bulunmaktadır. Kalenin güneydoğu köşesinde kare, batı duvarında ve kuzeybatı köşesinde ise dikdörtgen planlı olmak üzere üç adet burcu vardır. Ayrıca kuzeye bakan ikinci bir kapısının olduğu da anlaşılmaktadır.

Cami ve Mescidler. Kahramanmaraş'ta değişik plan tiplerine sahip birçok ca-

mi ve mescid orijinal özelliklerini yitirerek fakat minareleri sağlam şekilde günümüze ulaşmıştır. Yakılan, yıkılan, tahrip edilen cami ve mescidlerin yenilenmesi sırasında eskiye ait kitâbeleri ya caminin herhangi bir yerine monte edilmiş ya da minare kaidelerine yerleştirilerek koruma altına alınmış, bu ise yapıların geçirdiği safhaları tanıma konusunda faydalı olmuştur. **Ulucami.** Kahramanmaraş'taki camilerin en eskilerinden biri olup girişinde mukarnas kavsaranın altındaki örgülü nesih kitâbeye göre 907'de (1501-1502) Dulkadirli Süleyman Bey'in oğlu Alâüddeve Bozkurt tarafından yenilenmiştir. İlk yapının ise 846-858 (1442-1454) yılları arasında Dulkadirli Süleyman Bey tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (ayrıca bk. **ULUCAMİ**). **Haznedarlı Camii.** Şehrin güneydoğusunda Kara Maraş denilen yerde Duraklı mahallesinde Dulkadirli Alâüddeve'nin hazinedarı tarafından XV. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. 1144'te (1732) onarım geçirdiğini gösteren kitâbe günümüzde kayıptır. 1971 yılından sonra birkaç metre yükseklikteki duvarları üzerine betonarme olarak yenilenen cami, eski plan özelliğine uygun biçimde, ortada iki pâyenin taşıdığı düz tavanlı ve önünde camekânla kaplı, üç gözlü son cemaat yeriyle dikkati çeker. Basit, kübik bir kaide ile başlayan orijinal minare, köşeleri pahlı bir pabuçluğa ve silindirik gövdeye sahip olup kısa şerefe altlığından sonra kısa ve ince petek kısmıyla sonuçlanmaktadır. **Hatuniye (Şems Hatun) Camii.** Önceleri içeride bulunan kitâbesi daha sonra dışarıya çıkarılarak avlu duvarına monte edilmiş olduğundan bugün tamamıyla okunamaz durumdadır. Ârifî Paşa'ya göre 915 (1509) yılında Şehid Rüstem Bey'in kızı Şems Hatun tarafından inşa ettirilen caminin altında Şems Hatun'a ait bir de türbe bulunmaktadır. Enine dikdörtgen planlı yapı sonradan yenilediğinden içeride orijinal özellikleri pek kalmamıştır. **Ulucami** de olduğu gibi sağ ön kısımda yapıdan bağımsız olarak yükselen minare Maraş'taki bazı minarelerle ortak özellikler gösterir. **Taşmedrese Mescidi.** Medrese, mescid, türbeden ibaret bu küçük külliye Alâüddeve Bey yaptırmış olup mescidin pencere çerçevelerindeki bazı geometrik geçmeler güneyli özellikler olarak dikkati çeker. Mescidin ortası onikigen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. **İklim Hatun (Üdügücü) Mescidi.** Türbe- mescid kompleksinden oluşan yapı, günümüzde tamamen silinmiş olan kitâbesine göre Ârifî Paşa-

nın okuyuşu ile Şâhruh Bey'in kızı İklim Hatun tarafından 954 (1547) yılında yaptırılmıştır. Batıya bakan çarpık biçimde, iki gözden ibaret son cemaat yeriyle güneydoğudaki serbest düzenlemeli cami ve mescidlerin son cemaat yerlerini hatırlatan özelliği ve tek kubbeli iç mekân örtüsüyle dikkati çeker. Türbe ile bir kompleks oluşturan yapıda minareye yer verilmemiştir.

Kahramanmaraş'ta Dulkadirîliler'la doğrudan ilgisi olan bu camilerden başka Osmanlı dönemine tarihlenen, ancak orijinal haliyle Dulkadirîliler'la ilgisi bulunabilecek cami ve mescidler de vardır. Osmanlı dönemine ait bazı örnekler ise şöylece sıralanabilir: **İsâ Divanlı Camii.** Şehrin doğusunda İsâ Divanlı mahallesinde II. Selim tarafından 978 (1570) yılında Hacı Osman adlı bir duvarcı ustasına yaptırılmış olup Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde Ese Divane Camii olarak geçer. Cami, 1135 (1723) ve 1238 (1823) yıllarına ait ve kitâbelerle belgelenen tamirlerden başka 1961'de son defa onarılmıştır. Eski yapıdan sadece minarenin ayakta kaldığı İsâ Divanlı Camii taş duvarlar üzerine düz damlı iken günümüzde, enine dikdörtgen mekânın içinde doğu ve batıda birer pâyeye oturan ortası betonarme kubbe ile örtülü olarak yenilenmiştir. **Şekerli Camii.** Divanlı mahallesinde XVI. yüzyıl sonlarına ait bir yapıdır, halk arasında Yukarı Oba Camii adıyla tanınır. Son cemaat yerine yerleştirilmiş iki kitâbeden biri 600 (1204), diğeri 1107 (1696) tarihlerini taşır ki bunlardan birincisi bir başka yapıya ait olmalıdır. Enine dikdörtgen planlı cami mihrap önü bölümü dışa çıkıntılı olarak inşa edilmiştir. Ortada üç yanda tonoz örtülerle bu caminin plan bakımından en yakın benzeri Manisa'daki Mura-diye'dir (994/1586). Caminin planından başka dikkate değer bir yanı da burmalı yivlerle süslü bir gövdeye sahip minaresidir. **Şeyh Camii.** Şekerli Camii'nin plan özelliklerini büyük ölçüde tekrarlayan yapı XVI. yüzyıl sonuna ait olup minare dışında orijinalitesi bozulmuş, minare kaidesindeki kitâbeye göre 1212'de (1797) onarım görmüştür. Kısa, kübik kaide, yuvarlak gövde, fazla yayvan olmayan şerefe altlığı, kısa petek ve küt şekilde sonuçlanan külâhı ile bu minarenin en yakın benzeri Haznedarlı Camii minaresidir.

Kahramanmaraş'ta XVI. ve XVII. yüzyıllara tarihlenen camilerden Dumlupınar mahallesinde, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirttiği Müftü Ali Efendi tara-

findan yaptırıldığı belirtilen ve Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde Sâdiye Camii olarak zikredilen Şâzî Bey Camii, tonozlu bir alt kat üstünde 13,20 x 13,20 m. boyutlarındaki bir iç mekâna sahip ahşap piramidal çatı ile örtülü Saraçhane Camii, Ekmekçi mahallesinde bulunan hücrelerinde korunan kitâbesine göre 1110 (1699) tarihli Nakıp Camii, minareleri dışında iç mekânları ve duvar düzenleri tamamen değişmiş pek dikkat çekmeyen örneklerdir.

XVIII. yüzyılda inşa edilmiş Maraş camileri ise halk arasında yanlışlıkla Küçük Çavuşlu olarak bilinen ve 1114'te (1702) Osman Ağa adlı bir kişi tarafından yaptırılan Restebâiye Camii, uzun yıllar sadece ön cephesi ve 3 m. kadar cephenin ilerisindeki minaresiyle kalan 1120 (1708) tarihli Arasa Camii (1898'de ciddi bir onarım geçirmiştir), Turan mahallesinde 1128 (1716) tarihli Nuh Camii, kitâbelerine göre yapımına 1721'de başlanan, araya giren uzun bir zamandan sonra 1766'da tamamlanan Çukuroba Camii, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde aynı adla kayıtlı olması dolayısıyla XVII. yüzyılın ortalarına tarihlenen, ancak 1727, 1798, 1801 yıllarında onarılan, eni boyunun iki katı uzunlukta, ortası kubbe, yanları tonozla örtülü Boğazkesen Camii minare özellikleri bakımından Hatuniye Camii ile benzerdir. Fevzi Paşa mahallesinde 1740'ta toprak örtülü eski caminin yerine yaptırılmış ve kitâbesi mihrap üzerine yerleştirilerek korunmuş olan Keşif Efendi Camii, yine Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde

me'sinde Begdûdiye adıyla kayıtlı, 1794, 1840 yıllarında onarım geçirmiş, ancak orijinal minaresiyle dikkat çeken Begdûdiye (Çınaraltı) Camii ilk sırayı alır.

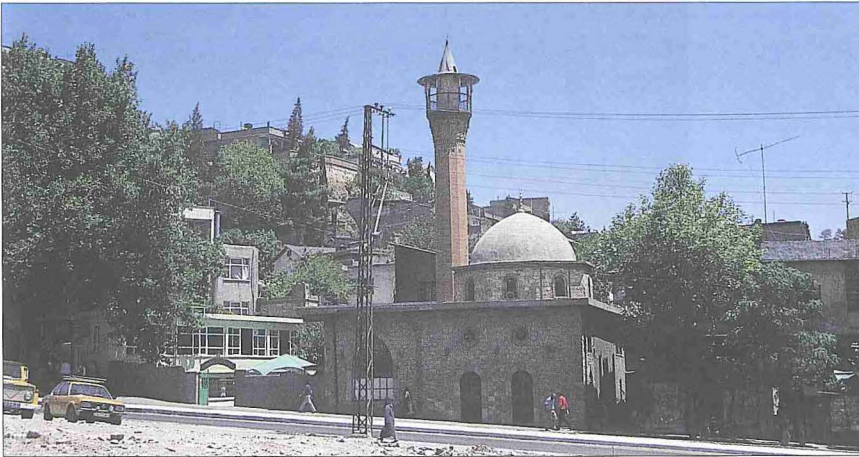
Şehrin doğusundaki yüksek kısımda adını verdiği mahallede yer alan Divanlı Camii, geçmişte elden geçirilmiş mimarisi ve Kahramanmaraş'ta iki şerefeli minareye sahip tek örnek oluşuyla dikkati çeker. Okunamayan bir kitâbeden başka 1795 ve 1901 yıllarında onarıldığı anlaşılan bu caminin ilk yapımı konusunda yeterli bilgi yoktur. İçten içe 16 x 13 m. ölçülerinde bir alan üzerine oturan düz ahşap tavanı içten dört haçvari pâyeye desteklenmekte olup dıştan da kırma çatı ile örtülüdür. 1802-1805 yıllarında Maraş valiliği görevinde bulunmuş, şehrin köklü ailelerinden Beyazıt oğulları'ndan Kalender Paşa tarafından yaptırılmış olan Beyazıtlı Camii, XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarına tarihlenen Sarayaltı Camii, 1805 yılına tarihlenen ve Nacar Ali oğullarından Mehmed Ali Usta tarafından inşa ettirilen Acemli (Şehid Evliya) Camii ile 1912 tarihli Salihîye Camii, Kahramanmaraş'ta ayakta olan ve özellikle minareleri bakımından geçmişle bağlantıları bulunan camilerdir. XVII. yüzyıl ortalarında Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi şehirde kırk dokuz cami ve mescid bulunduğunu belirtmektedir. XIX. yüzyıl sonlarına ait *Halep Salnâme*'sinde cami ve mescid sayısı kırk altı olarak verilmiştir. Besim Atalay'a göre 1917'ye doğru merkezde doksan iki cami bulunmaktaydı. Günümüzde Kahramanmaraş il

merkezinde düzgün sarı kesme taş kaplamalı, betonarme karkas malzeme ile oldukça büyük cami yapımı sürmektedir. Kapı, pencere, kemer ve çerçevelerle minare, kubbe ve geçiş elemanlarında yer yer yozlaşmış süs unsurları kullanılsa da bugünkü camilerde orijinal taş süslemeliği dikkat çekici boyuttadır.

Medreseler. Medreselerin Kahramanmaraş'ta pek eski örnekleri bulunmamaktadır. Dikkati çeken bazıları ise şunlardır: Kadı (Begtunlu) Medresesi. Kahramanmaraş'ın en eski medreselerinden biri olup günümüze ulaşmamıştır. Bu medreseyi Dulkadir beylerinden Nasreddin Mehmed'in yaptırdığı bilinmektedir. Daha sonra Alâüddevle Bozkurt tarafından onararak yanına bir de mescid ilâve edilmiştir. **Taşmedrese.** Kalenin hemen güneyinde Ulucami yakınında piramidal külâhlı bir türbe, bir mescid ve açık avlunun etrafında dizilmiş medrese hücrelerinden ibaret küçük bir külliye görünümündedir. Medresenin üzerinde yapım tarihini verecek kitâbe yoktur. Besim Atalay'a göre türbede yatan Alâüddevle'nin oğlu Mehmed'in kabir taşında bulunan 928 (1521) tarihi esas alındığında medresenin XVI. yüzyılın başlarında yaptırılmış olması gerekmektedir. Bugün ortadan kalkmış medreselerden ikisi, yine Alâüddevle tarafından yaptırılmış Begdûdiye (Bektutiye) Medresesi ile İmaret Medresesi'nin Hatuniye Camii ile aynı tarihte (915/1509) inşa edilmiş olması gerekir. Dulkadirli Beyi Alâüddevle zamanında yaptırılan Neveviyye Medresesi'nin yanındaki Neveviyye İmareti zamanla medreseyle birlikte ortadan kalkmıştır.

Hanlar. Yarı göçebe bir hayatı benimseyen Dulkadirli Türkmenleri için şehirde bazı hanların yaptırılmış olduğu muhakkaktır. Ulucami yakınlarında Alâüddevle'nin inşa ettirdiği handan günümüze pek bir şey ulaşmamıştır. Kapalı çarşı içerisinde XVI. yüzyıl başlarında yanındaki bedesten ve kapalı çarşı ile birlikte yaptırılmış olan Taş Han, 15 x 15 m. ölçülerindeki kare bir avlunun çevresine dizilmiş odalardan oluşan iki katlı bir yapıdır. Kapalı çarşıdan beşik tonozla örtülü bir koridordan geçilerek ulaşılan Taş Han Osmanlılar'ın İstanbul, Tokat, Merzifon gibi yerlerde inşa ettikleri ticarî merkez niteliğindeki şehir hanlarıyla benzerlik gösterir. Ayrıca belediye çarşısı üzerinde ve Taş Han yakınlarında XIV. yüzyıldan kaldığı anlaşılan Hışır Hanı günümüze ulaşan şehir hanlarından bir diğer örnektir.

Sarayaltı Camii – Kahramanmaraş

Kapalı çarşı. Osmanlı dönemi şehir ticaretinin merkezi sayılan kapalı çarşılarından biri de Kahramanmaraş'ta bulunmaktadır. İlk yapımı XVI. yüzyıl başlarına kadar inen çarşı, bedestenle bakırcılar çarşısı arasında iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Hanın karşılıklı dükkânlardan oluşan manifaturacılar kısmı üstte aydınlık pencerelerin yer aldığı beşik tonoz örtüsüyle tamamen, ayakkabıcılar bölümü ise kısmen ayaktadır. Osmanlı çarşılarının özelliği olan dua kubbesiyle dikkat çeken kapalı çarşılarından biri de bu çarşıdır. 23 x 23 m. boyutlarındaki bedesten kapalı çarşının kuzeyinde olup çarşıya bitişiktir. Ortada dört pâyeye oturan, dokuz bölümlü olarak inşa edilmiş bedestenin üzeri tuğla örgülü tonozlarla örtülüdür. Kare ve kübik bir görüntü veren bedestene dört duvar ortasında açılmış dört kapıdan girilmektedir (ayrıca bk. BEDESTEN). Kapalı çarşının kuzeydoğusunda ve Taş Han'ın kuzeyinde yer alan bir tekke hayli tahribata uğramıştır. Yapının çarşı kompleksini oluşturan diğer yapılarla tarihî bağlarının olduğu ve onlara yakın tarihlerde inşa edildiği tahmin edilir.

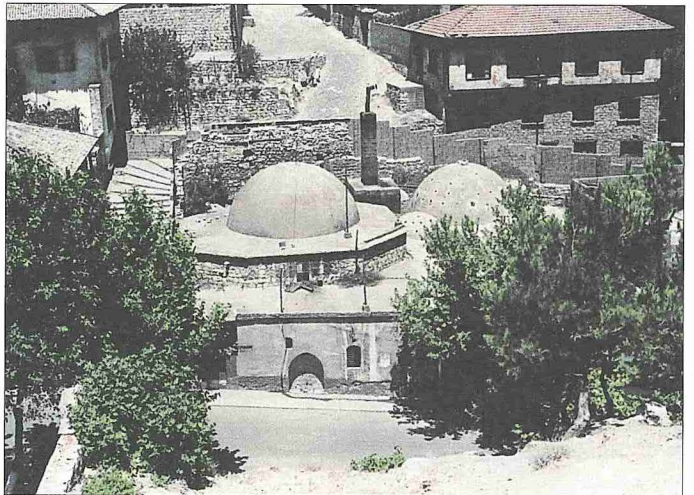
Hamamlar. Su bakımından oldukça zengin olan Kahramanmaraş'ta pek çok hamam inşa edilmiştir. Ayrıca şehrin sıcak bir bölgede yer alması dolayısıyla duş kabini biçiminde oldukça küçük ölçülerde inşa edilmiş, "gırçık hamamı" olarak nitelendirilen küçük banyo mekânları da bölgede eskiden beri yaygındır. XVI. yüzyıla tarihlendirilen kalenin güneyindeki Çukur Hamam, Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde de yer almış olup klasik Türk hamamlarının mimari özelliklerini taşıyan bir düzenlemeye sahiptir. Kalenin kuzeyinde kaleye çıkan yolun başında bulunan Kale (Acar) Hamamı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kaleyi tamir ettirdiği yıllarda yapılmış ve sonradan yenilenmiş olmalıdır. Kurtuluş mahallesindeki Paşa Hamamı (XVII. yüzyıl), Çarşıbaşı semtinde Demirciler Çarşısı'nda bulunan Tüfekçi Hamamı, özel mülkiyetinde bulunduran şahıs tarafından 1975'te yıktırılan Uzunoluk Hamamı (XVIII. yüzyıl), Kayabaşı semtindeki Çiçekli Hamam (XIX. yüzyıl) ve Divanlı Camii yakınlarında bulunan Divanlı Hamamı (1900), Kahramanmaraş'ın bu konuda hayli zengin olduğunu gösteren örneklerdir.

Türbeler. Kahramanmaraş'ta mimari açıdan fazla dikkat çekici özellikte türbe yapılmamıştır. Taşmedrese'nin doğusunda yer alan kübik kaide üzerinde piramidal çatılı Taşmedrese Türbesi mimari ve

şekil bakımından Anadolu'daki örnekler arasında tektir. Güneyden girilen ve Zengî mimarisinin özelliklerinden sayılan geçmelerle süslü basit bir kapiya sahip olan türbenin içi kubbe ile örtülü olup pencere açıklığına yer verilmediği için loştur. İçerisinde özellikleri büyük ölçüde bozulmuş mezarlardan birinin Alâüddeve'nin oğlu Mehmed'e ait olması dolayısıyla bunun 926 (1520) yılı dolaylarında yaptırıldığı tahmin edilir. Kapalı çarşı, Taş Han, bedesten ve tekke kompleksinin bulunduğu yerde, tekkenin güneybatı köşesindeki bölümde yan yana üç mezardan ibaret kısım Tekke Türbesi olarak tanınır. Fazla bir mimari özelliği bulunmayan yapının üzeri düz çatı ile örtülü olup bakımsız haldedir. Öte yandan Hatuniye Camii'nin altındaki Şems Hatun'a ait türbe (915/1509) ve Üdürgücü (İklim Hatun) Camii'nin güneyinde çok sayıda mezarın bulunduğu türbe Kahramanmaraş'taki diğer örneklerdir. Ancak bunların da mimari açıdan kayda değer bir özellikleri yoktur.

Çeşmeler. Kahramanmaraş'ta mahallelere serpiştirilmiş çeşmeler bulunmaktadır. 1902 yılında yaptırılan Küçük Çavuşlu (Restebâiye) Camii'nin yanındaki çeşme Maraş mutasarrıfı Galib Paşa'ya aittir. Öte yandan Kayabaşı'na çıkan cadde üzerindeki 1906 tarihli, Mehmed Ağa-zâde Sâlih Ağa tarafından yaptırılan Kanlıdere Çeşmesi, Şeyhâdil mahallesinde it-faiye müdürlüğünün karşısındaki 1915 tarihli Şeyhâdil Çeşmesi, 1920 tarihli Uzunoluk Çeşmesi şehrin önemli su tesislerindendir. Gazipaşa mahallesinde Kanûnî Sultan Süleyman döneminde ya da Alâüddeve zamanında yaptırıldığı tahmin edilen bir su kemeri günümüzde hayli harap bir durumdadır. Üzerinde yer aldığı vadiye dikine ve geniş tek kemerle oturtulmuştur. Başlangıç ve bitiş noktalarının arası 125 metreyi bulan kemer, düzgün olmayan yonu taşı ve moloztaş-tan Horasan harcı kullanılarak yapılmıştır. Kemer, Pınarbaşı'ndan gelen suyu günümüzde mevcut olmayan Yürükse-lim mahallesindeki depoya aktarıyordu.

Evler. XIX. yüzyıldan kaldığı bilinen ve geleneksel Türk mesken mimarisinin özelliklerini taşıyan evlerin birçoğu yüksek avlu duvarıyla çevrili alanın ortasında, düzgün kesme taştan yapılmış ve daha az sayıda pencere ile biçimlenmiş bodrumlar üzerinde yer alır. Bodrumlar koyu gölgeleriyle güneş sıcaklığının giderildiği, aynı zamanda ahır, helâ, havuz, merdiven boşluğu, kiler, mutfak, depo gibi birimlerin yer aldığı fonksiyonel bir düzenleme gösterir. Üstte harem, selâmlık ve odalardan oluşan bir plana uygun nitelikte, genellikle hafif malzemenin kullanıldığı ince duvarlı, zeminleri taş ya da ahşap döşemeli ev tipleri yaygındır. Evlerin sokağa ya da avluya bakan yüzlerinde güneşin etkisine açık, kışlık gıda ve baharatın kurutulduğu, akşam serinliğinde yemeklerin yendiği iki veya üç yanı açık eyvansı düzenlemelerle zenginleştirilmiş balkon ve sofalar hâkim unsurlardır. Ayrıca balkon ve cumbalara geniş ölçüde yer verilmiş, üzerleri dik meyilli ahşap çatılarla örtülü pek çok ev bulunmaktadır. Bunlardan Aktar Halil Efendi Evi, Cemil Çiftaslan Evi en tipik örneklerdir. XIX. yüzyıl sonlarındaki Ermeni ayaklanması, ardından I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasındaki Fransız ve Ermeni tahribatıyla yangınlar ve depremlere rağmen geleneksel Maraş evleri varlığını hâlâ devam ettirmektedir.

Kale (Acar)
Hamamı –
Kahramanmaraş

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 345-350; Be-sim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, İstanbul 1930; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, s. 255-258; *Maraş İl Yıllığı* (1968), An-kara 1968; Celâl Çoğalan – Halit Kurtaran, *Her Yönü İle Maraş*, İstanbul 1969; Celal Çoğalan, *Her Yönüyle Kahramanmaraş*, İstanbul 1974; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, s. 358, 359, 361, 363; *Türkiye Rehberi* (haz. Hü-samettin Toros), İstanbul 1971, s. 1389-1394; Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s. 32-47, 58-61, 75-76; *Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş* (haz. Şaziye Karlıklılı), İstanbul, ts., s. 73-97; Ârifi, "Ma-raş ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) Oğullan-ı Hükümeti", *TOEM*, V/30 (1330), s. 358-377; VI/31 (1331), s. 419-431; VI/32 (1331), s. 509-512; VI/33 (1331), s. 535-552; VI/34 (1331), s. 623-629; VI/35 (1331), s. 692-697; VI/36 (1331), s. 767-768; VII/38 (1332), s. 89-96; Tahsin Öz-güç – Mahmut Akok, "Afşin Yakınında Ashab-ı Kehf Külliyesi", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II, Ankara 1968, s. 62-70; M. Zafer Bayburtlu-oğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadi-roğlu Yapısı", *VD*, X (1973), s. 234-250; J. H. Mordtmann – [Mükrimin H. Yinanç], "Dulkadirli-lar", *İA*, III, 654-662; Şinasi Altındağ, "Dulka-dirlioğulları", *TA*, XIV, 114-116; Yılmaz Öztuna, "Maraş", *a.e.*, XXIII, 285-289; M. Ekrem Üzü-meri v.dğr., "Maraş", *Türkiye Ansiklopedisi*, Ankara 1976, IV, 98-102; "Kahramanmaraş", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, XI, 29-38.

HAMZA GÜNDOĞDU

KAHTABE b. ŞEBÎB

(قحطبة بن شبيب)

Ebû Abdilhamid (Ebû Hamza) Kahtabe b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân et-Tâi en-Nebhânî (ö. 132/749)

Abbâsîler'in kuruluşunda önemli rol oynayan nakib ve kumandanlardan.

Asıl adı Ziyâd olup Kahtabe lakabıyla meşhurdur. Horasan'da Abbâsîler adına propaganda faaliyetinde bulunduğu dö-nemden önceki hayatı hakkında bilgi yok-tur. Dedesi Hâlid b. Ma'dân, Cemal Vak'a-sı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almış ve ka-bilesi Benî Amr b. Sâbit'in sancağını taşı-mış, ertesi yıl da Nehrevan'da Hâricîler'le savaştan Hz. Ali'nin kuvvetlerine kuman-da etmişti. Ailesinin Hz. Ali zamanında Kûfe'ye yerleştiği ve Kahtabe'nin gençlik yıllarında Ali evlâdı ile yakın ilişki içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Horasan'da-ki Emevî aleyhtarı faaliyetlerin içinde ak-tif olarak görev alan Kahtabe, daha sonra Abbâsîler adına daveti organize eden on iki nakib arasında yer aldı.

Horasan'daki nakibler, İmam Muham-med b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Zilhicce

125'te (Ekim 743) ölümü üzerine yerine geçen oğlu İmam İbrâhîm'den (İbrâhîm el-İmâm) Horasan'da kendisini temsil et-mek üzere ailesinden birini görevlendir-mesini istediler. Abbâsî ihtilâlinin hazırlayıcısı olan İbrâhîm bu görevi önce Süley-man b. Kesîr el-Huzâî'ye, o kabul etme-yince Kahtabe'ye teklif etti; ancak önce-leri Kahtabe de bu teklifi kabul etmek is-temedi. Daha sonra Mâlik b. Heysem el-Huzâî ve Süleyman b. Kesîr el-Huzâî adlı iki nakible birlikte Horasan'daki Şîîler adı-na İbrâhîm'e biat etmek için hac mevs-i-minde Mekke'ye gitti. Burada Horasan Şîîleri ile İmam İbrâhîm arasında irtibatı sağlamayı kabul etti.

Ebû Müslim-i Horasânî, Emevîler'e kar-şı yürütülen faaliyetleri sevk ve idare et-mek üzere Horasan'a gönderilince Kah-tabe, Ebû Müslim'in emrindeki kuvvet-lerin başına getirildi (128/745-46). Ertesi yıl Ebû Müslim'e katılan Kahtabe onunla birlikte Batı Horasan'daki davet merkez-lerini dolaştı ve yapılan hazırlıkları gözden geçirdi (Cemâziyelâhîr 129 / Mart 747). Kûmis'e vardıkları sırada Ebû Müslim Merv'e dönerken Kahtabe İmam İbrâhîm ile görüşmek üzere Mekke'ye gitti ve ona isyan hazırlıkları hakkında bilgi ver-di. Bu sırada Horasan'daki orduların baş-kumandanlığına tayin edildi. Ebû Müslim, Rebîülâhîr 130'da (Aralık 747) Merv'e gi-rip Emevîler'in Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'ı oradan uzaklaştırdı. Bu olaydan kısa bir müddet sonra Horasan'a dönen Kahtabe, Serahs üzerine yürüyerek (Şâ-ban 130 / Nisan 748) şehri ele geçirdi. Te-mîm b. Nasr b. Seyyâr'ı mağlûp ederek öldürdükten sonra Tûs'u ve Nişâbur'u da zaptetti. Bu sırada Emevî Halifesi II. Mer-vân'ın emriyle Nübâte b. Hanzale el-Kilâbî kumandasında Cürcân'a gönderilen güçlü bir Emevî ordusu da Kahtabe karşısında yenilgiye uğradı (1 Zilhicce 130 / 1 Ağustos 748). Ardından Kahtabe Kûmis'i ele ge-çirdi. Âmir b. Dubâre el-Mürri kumanda-sındaki büyük bir Emevî ordusu da Câ-balk denilen yerde bozguna uğratılarak Abbâsî ihtilâli için önemli bir zafer kaza-nıldı (23 Rec'eb 131 / 18 Mart 749). Emevî ordusunun artıklarının toplandığı Nihâ-vend Kahtabe'nin oğlu Hasan tarafından kuşatıldı. Şehirde Suriyeli askerlerin yanı sıra Abbâsîler'e muhalif Horasanlı asker-ler de bulunuyordu. Kahtabe, şehri savu-nan Mâlik b. Edhem el-Bâhilî ile anlaşarak Suriyeliler'e eman verdikten sonra Hora-sanlılar'ı kıltıktan geçirdi.

Kahtabe daha sonra oğlu Hasan'ı Irak'a gönderip kendisi de onun arkasından git-

ti. Bu sırada Emevîler'in Irak valisi Ebû Hâlid İbn Hübeyre güçlü bir orduyla Ab-bâsîler'e karşı harekete geçti ve Celûlâ'da konakladı. Kahtabe, Hânîkin'den Medâ-in'e giderken yolu İbn Hübeyre tarafından kesildi, ancak askerî maharetiyle Dicle'yi aşip Kûfe'ye ulaşmayı başardı. İleri hare-kâta devam edip Fırat'ı geçen İbn Hübey-re'nin karşısına karargâh kuran Kahtabe, 8 Muharrem 132 (27 Ağustos 749) gecesi küçük bir askerî birlikle İbn Hübeyre'nin ordusuna saldırdı. Fırat'ın batı yakasında yapılan şiddetli savaşta mağlûp olan İbn Hübeyre gece Vâst'a çekildi. Kahtabe bu savaş sırasında esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Ölümü üzerine oğlu Hasan ku-mandayı ele alıp Kûfe'ye girdi (10 Muharrem 132 / 29 Ağustos 749).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Ensâb*, III, 81, 115, 116, 118-120, 124, 135-139, 148, 171, 230; Dîneverî, *el-Ah-bârü't-tuvâl*, s. 337, 339, 342, 359, 363-364, 369; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 327, 332, 343-345, 353; Ta-berî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 562; VII, 175, 198, 227, 329, 339, 355, 362-363, 379, 388-392, 401-409, 412-417, 432, 450; VIII, 372; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), An-kara 1963, s. 243, 247, 255-257, 259, 261; M. A. Shaban, *The 'Abbâsî Revolution*, Cam-bridge 1970, s. 154, 160-161; *Ah-bârü'd-devle-ti'l-'Abbâsiyye* (nşr. Abdülazîz ed-Dûrî – Abdül-cebbâr el-Muttalibî), Beyrut 1971, bk. İndeks; E. L. Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbasid Rule: 747-820*, Chi-cago 1979, s. 39-40, 73-77, 81, 106, 178; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London 1981, s. 43-44, 46, 49, 78, 79, 84; Abdülazîz ed-Dûrî, *el-'Aşrû'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, Beyrut 1988, s. 27, 30-34, 42-46, 122, 204; K. V. Zet-terstéen, "Kahtabe", *İA*, VI, 91-92; M. Sharon, "Kahtaba", *El²* (İng.), IV, 445-447.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

KAHTÂN

(قحطان)

Araplar'ın iki ana kolundan birini teşkil eden Kahtânîler'in atası.

Ensâb âlimleri Araplar'ı Adnânîler (Arab-ı müsta'ribe) ve Kahtânîler olmak üzere iki kola ayırırlar. "Arab-ı âribe" ve ya Yemenliler denilen Kahtânîler'in cediti Kahtân'dır. Bütün İslâm kaynakları ve Tevrat, Kahtân'ın Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın soyundan geldiği konusunda birleşmek-te, ancak hayatı hakkında hemen hiç bilgi vermemektedir. Ensâb âlimlerinin bir kus-mı, onun Tevrat'ta geçen Yaktan (Tekvîn, 10/25) olduğunu kabul edip bazı isimle-rin Arapça söyleniş şekliyle oradaki şece-resini Nûh oğlu Sâm oğlu Erfahşez oğlu Şâleh oğlu Âbir oğlu Kahtân şeklinde ver-